

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa
Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA

NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE

Pod redakcją

Wojciecha Hrynickiego
Juliusza Piwowarskiego

Nr 12

listopad - grudzień 2012

Juliusz Piwowarski – KULTURA BEZPIECZEŃSTWA I JEJ TRZY WYMIARY¹

Abstract

Security is based on fixed values that are preserved in three dimensions, individual and social, and external and internal to a particular entity. The appropriate term for the science of safety is a „safety culture”.

Key words: safety culture, security, science, three pillars of security

Abstrakt

Bezpieczeństwo opiera się na utrwalonych wartościach, które realizują się w trzech wymiarach indywidualnym i społecznym oraz zewnętrznym i wewnętrznym dla określonego podmiotu. Odpowiednim pojęciem dla nauk o bezpieczeństwie jest „kultura bezpieczeństwa”.

¹Artykuł jest rozwinięciem Słowa wstępnego z „Kultury Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje”, WSBPiA „Apeiron”, nr 9, Kraków 2012.

Słowa kluczowe: kultura bezpieczeństwa, bezpieczeństwo, trzy filary bezpieczeństwa

Wstęp

Na wstępie autor proponuje zwięzłą definicję fenomenu, który towarzyszy rozwojowi człowieka – jest nim „kultura bezpieczeństwa”. Kultura bezpieczeństwa to ogół materialnego i pozamaterialnego dorobku człowieka, który służy jego szeroko rozumianej (także pozamilitarnie) obronności. Służy ona *de facto* utrzymaniu (kultywowaniu), odzyskiwaniu (gdy utracono) i podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa określonego podmiotu. Składają się na nią trzy następujące wymiary – pierwszy: mentalno-duchowy, drugi: organizacyjno-prawny oraz trzeci wymiar: materialny.

Kultura a kultura bezpieczeństwa i obronności

Mówiąc o kulturze bezpieczeństwa, należy zacząć od podstawy funkcjonowania ludzkich grup, wspólnot i całych społeczeństw, podstawy, jaką stanowi wybudowana przez człowieka kultura². **Kultura to ogół utrwalonego materialnego i pozamaterialnego dorobku człowieka.**

²Kultura – ogół wytworów ludzi, zarówno materialnych, jak i niematerialnych: duchowych, symbolicznych. Najczęściej rozumiana jest jako całość stała duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa. Por. J. Kmita, G. Banaszak, *Spoleczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Instytut Kultury, Warszawa 1994.

Jak głosi Robert Scruton – „kultura jest ważna”³. Stwierdzenie to, będące, wydawałoby się, truizmem, zdaniem autora nie brzmi w czasach globalizacji na tyle mocno, by nie trzeba go było częściej, niż ma to miejsce obecnie, powtarzać. Jeśli chodzi o zachodni krąg kulturowy, wydaje się, że obowiązek winien szczególnie mocno być podejmowany przez mieszkańców Starego Kontynentu – kolebki Zachodniej, euro-amerykańskiej cywilizacji. Chcąc jednak z podniesionym czołem twierdzić wobec innych, iż „kultura jest ważna”, należy najpierw zacząć od siebie, gdyż w tym zakresie obecne trendy bardzo często są niestety rozumiane jako fałszywa interpretacja wolności, co powoduje obniżenie poziomu wielu dziedzin kultury. „Fałszywa wolność” uwalnia człowieka od pozornych „więzów” wynikających z ludzkiej powinności przestrzegania reguł kultury, a tym samym uwalnia od obowiązków, czy od odpowiedzialności. W sytuacji, kiedy dość szeroko popularyzowana jest anarchizująca wersja wolności, istnieje spore zagrożenie, iż nasza kultura może zostać roztrwoniona, a moralność, ze szkodą dla bezpieczeństwa ludzi trafi do lamusa anachronizmów, ustępując obyczajowości barbarzyńców, korzystających co prawda na co dzień z zaawansowanej technologii, lecz w większości ułomnych tak pod względem moralnym, jak też intelektualnym. Jest to zapewne tak szeroki temat, iż zasługuje na odrębne opracowanie.

Częścią szeroko rozumianej kultury wybudowanej w dziejowych procesach przez wielkie cywilizacje jest fenomen określany jako kultura bezpieczeństwa. „Jako wyraźnie zarysowująca się domena kultury towarzyszy człowiekowi od jego zarania. Jak zauważa wielu antropologów, z naszym Malinowskim na czele, zapewnienie bezpieczeństwa leżało u podstaw humanizacji

³ R. Scruton, *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, Zysk i S-ka, Poznań 2010, s. 105–106.

i stanowiło *conditio sine qua non* nie tylko przetrwania gatunku ludzkiego, ale także rozwoju innych płaszczyzn ludzkiej kultury”⁴.

Rozbudowaną definicję kultury bezpieczeństwa tak formułuje profesor Marian Cieślarczyk: **kultura bezpieczeństwa jest to „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, regul, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i (lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związany z tym sposób zachowania i dziania (współdziałania) podmiotów, w różny sposób przez te podmioty ‘wyuczonych’ i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiągnięciu przez nie najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia”**⁵.

Jak wspomniano, kultura bezpieczeństwa postrzegana jest w trzech wymiarach:

1. Pierwszy wymiar – składają się nań określone idee, system wartości i duchowość osoby ludzkiej⁶;

⁴S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010; B. Malinowski, *Naukowa teoria kultury*, [w:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, s. 69.

⁵M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wyd. AP, Siedlce 2010, s. 210.

⁶Duchowość – pojęcie obecnie dostrzegane i opisywane przez naukę, jest ono szersze aniżeli pojęcie religii. Opisuje je między innymi; Por. P. Socha (red.), *Duchowy rozwój człowieka*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

2. Drugi wymiar – odnosi się do społecznych oddziaływań organizacji oraz do systemów prawa, wynalazczości, innowacji etc.;
3. Trzeci wymiar – obejmuje wszelkie materialne aspekty egzystencji ludzkiej⁷.

Powyższe składowe kultury bezpieczeństwa Cieślarczyk nazywa „filarami kultury bezpieczeństwa”⁸. Badacz kultury bezpieczeństwa kolejno określa je jako filar mentalno-duchowy⁹, filar organizacyjno-prawny oraz filar materialny. Składowe tych filarów częściowo przenikają się, i tak na przykład wiedza występująca jako składnik pierwszego filaru, poza należącymi do niego, uznawanymi przez człowieka wartościami i zasadami, jest w znacznym stopniu także elementem drugiego filaru, mającego charakter organizacyjno-prawny, a także związany z myślą techniczną w szerokim rozumieniu tego słowa.

Świadomość doświadczonego podmiotu

Kultura bezpieczeństwa funkcjonuje w czterech możliwych sytuacjach odniesionych do świadomości doświadczającego podmiotu¹⁰:

⁷A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 2007, s. 103 i nast.; A. Kroeber, *Istota kultury*, PWN, Warszawa 2002, s. 195 i nast.

⁸M. Cieślarczyk, *Fenomen bezpieczeństwa i zjawisko kryzysów postrzegane w perspektywie kulturowej*, [w:] *Jedność i różnorodność*, E. Reklajtis, B. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), ASPRA-JR, Warszawa 2010, s. 96 i n.

⁹P. M. Socha, *Duchowość – zarys koncepcji dla psychologii religii*, „Przegląd religioznawczy”, 1995, nr 1.

¹⁰L.F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2012, s. 99.

1. Zagrożenie istnieje obiektywnie – podmiot posiada świadomość niebezpiecznej sytuacji i może reagować na nią.
2. Zagrożenie istnieje obiektywnie – podmiot jest nieświadomy realnie istniejącego niebezpieczeństwa.
3. Zagrożenie istnieje obiektywnie – podmiot zna sytuację, ale nie ma możliwości w zakresie jednego, dwóch albo trzech filarów kultury bezpieczeństwa zareagować na wystąpienie zagrożenia.
4. Zagrożenie nie istnieje – tutaj mogą wystąpić dwa warianty: 4.1. dany podmiot może mieć świadomość braku zagrożenia. Paradoksalnie, ta sytuacja też może w sobie kryć niebezpieczeństwo – chociażby zagrożenie stagnacją, spowodowane nadmiernym komfortem braku w wyniku zagrożeń; 4.2 lub błędnie – mieć przeświadczenie o jego istnieniu, co niepotrzebnie obniża jego poczucie bezpieczeństwa i niekorzystnie ogranicza możliwości działania podmiotu. Paradoksalnie, ta sytuacja też może w sobie kryć niebezpieczeństwo – chociażby zagrożenie stagnacją, spowodowane nadmiernym komfortem braku w wyniku zagrożeń.

Powyższe cztery przypadki ilustrują w podstawowy sposób możliwości wystąpienia czterech poziomów świadomości stanu bezpieczeństwa danego podmiotu.

Podsumowanie

Ekwiwalentem kultury bezpieczeństwa są trzy filary (mentalny, organizacyjny i materialny) szeroko – nie tylko militarnie – pojętej obronności danego podmiotu. Utożsamienie pojęcia bezpieczeństwa z potencjałem obronności jest bliskie jednej z definicji

bezpieczeństwa sformułowanych przez sekuritologa, profesora Leszka Korzeniowskiego:

„Bezpieczeństwo jest zdolnością do kreatywnej aktywności podmiotu i oznacza stan obiektywny polegający na braku [bądź neutralizacji] zagrożenia”¹¹.

Autor niniejszego opracowania wyraża ponadto opinię, iż po wtóre bezpieczeństwo możemy ujmować nie tylko jako określony stan rzeczy, ale także jako wartość¹², jak również – w trzecim wariancie: funkcję lub proces (niezagrożonego) rozwoju.

Drugi i trzeci sposób rozumienia pojęcia bezpieczeństwa (wartość, proces rozwoju) pozwala je porównywać do fenomenu kultury bezpieczeństwa i obronności, a nawet przyjąć, iż są one tożsame. Kultura bezpieczeństwa opiera się na utrwalonych wartościach i procesach rozwoju odzwierciedlonych w jej trzech filarach, w wymiarach indywidualnym i kolektywnym oraz zewnętrznym i wewnętrznym dla określonego podmiotu. Jak zauważa Korzeniowski na amerykańskich i angielskich uniwersytetach zawartość odpowiednią dla nauk o bezpieczeństwie ma właśnie pojęcie „kultura bezpieczeństwa”, której opisanie zawdzięczamy Nickowi Pidgeonowi¹³.

¹¹L.F. Korzeniowski, *Zarządzanie bezpieczeństwem*, PŚB, Kraków 2000, s. 437.

¹²Por. J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Materiały z II Konferencji Naukowej *Bezpieczeństwo jako wartość* z 18 kwietnia 2010, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2010.

¹³N. Pidgeon, *Safety Culture and Risk Management in Organization*, Cardiff 1991.

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA

Elementy
Kultury
Mentalnej i
Duchowej

Elementy
Kultury
Organizacyj-
-nej

Elementy
Kultury
Materialnej

Bibliografia:

1. Cieślarczyk M., *Fenomen bezpieczeństwa i zjawisko kryzysów postrzegane w perspektywie kulturowej*, [w:] *Jedność i różnorodność*, E. Reklajtis, B. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), ASPRA-JR, Warszawa 2010.
2. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wyd. AP, Siedlce 2010.
3. Jarmoszko S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010.
4. Kłóskowska A., *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 2007.
5. Kmita J., G. Banaszak, *Spoleczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Instytut Kultury, Warszawa 1994.
6. Korzeniowski L.F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2012.
7. Korzeniowski L.F., *Zarządzanie bezpieczeństwem*, PŚB, Kraków 2000.
8. Kroeber A., *Istota kultury*, PWN, Warszawa 2002.
9. Malinowski B., *Naukowa teoria kultury*, [w:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
10. Pidgeon N., *Safety Culture and Risk Management in Organization*, Cardiff 1991.
11. Piwowarski J., *Bezpieczeństwo jako stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Materiały z II Konferencji Naukowej *Bezpieczeństwo jako wartość* z 18 kwietnia 2010, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2010.

12. Scruton R., *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, Zysk i S-ka, Poznań 2010.
13. Socha P. (red.), *Duchowy rozwój człowieka*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
14. Socha P.M., *Duchowość – zarys koncepcji dla psychologii religii*, „Przegląd religioznawczy”, 1995, nr 1.